Activitatea tipografiei de la Buda de la începuturi şi până la cenzoratul lui Petru Maior

MONICA AVRAM
Biblioteca Judeţeană Mureş

Secolul al XVIII-lea marchează, în mod firesc, o schimbare radicală nu doar la nivelul social, vizibil, ci şi la nivelul mentalităţii individuale şi colective. Noile valori şi principii după care se conduc atât suveranii, cât şi oamenii de rând, în fapt elita intelectuală, se regăsesc în toate domeniile vieţii sociale, politice, religioase, culturale etc.

Cu siguranţă, schimbările culturale, modul în care omul secolului luminilor percepe şi înţelege realitatea imediată, precum şi felul în care îşi construieşte prezentul şi viitorul, dovedesc o evoluţie marcantă, care a influenţat definitiv şi iremediabil mersul lucrurilor.

Omul luminilor percepe educaţia ca un bun de mare preţ. Astfel, se observă, pe lângă procesul de laicizare treptată a cuvântului scris, o schimbare în atitudinea faţă de carte, care nu mai este un obiect cu o valoare pur materială, ci primează importanţa sa spirituală; cartea este considerată ca fiind cea mai eficace metodă de instruire şi educaţie datorită caracterului său de intimitate, de contact imediat şi repetabil.[1] De altfel, importanţa cărţii, precum şi primele definiţii ale ei sunt oferite de reprezentanţii Şcolii Ardelene la cumpăna secolelor XVIII - XIX; astfel, în opinia lui Samuil Micu, intelectualii, cărturarii români au nevoie de „*cartea care să li lumineze mintea şi să înţeleagă şi ei ce e bun şi priincios*", în vreme ce Petru Maior cere „*cărţi ... pentru luminarea a tot neamul românesc*."[2]

---

[1] Adrian Marino, ***Iluminismul românesc: idei despre carte, editură, lectură***, în volumul ***Limbă şi literatură***, Bucureşti, nr. 4, 1977, p. 419.

[2] ***Ibidem***, p. 420.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

În mod firesc, în plină epocă a luminilor şi a reconsiderării rolului educaţiei, s-a acordat o importanţă deosebită deschiderii şi funcţionării unor tipografii**,** care să asigure materialele necesare studiului**.** Cele 14 ateliere care au funcţionat în Transilvania, cu numeroase intermitenţe, pe parcursul secolului al XVIII-lea, nu au reuşit acest lucru, în condiţiile în care unele erau de dimensiuni reduse şi nu activau ca ateliere publice.[3] În plus, în contextul tulburărilor religioase legate de unirea cu Biserica Romei şi al campaniei de reorientare religioasă a românilor din Transilvania, autorităţile vieneze au considerat oportună instituirea unui control strict asupra cărţilor care circulau în spaţiul intracarpatic.[4]

Iniţial, măsurile gândite de autorităţile imperiale au vizat înfiinţarea unei tipografii în interiorul Transilvaniei şi, la 14 octombrie 1746, Maria Tereza cere guvernului de la Sibiu să se pronunţe în legătură cu posibilităţile financiare de care dispune în vederea deschiderii unei tipografii pentru Biserica Română Unită, precum şi cu locaţia cea mai potrivită în acest sens; ulterior, prin decretul imperial din 23 noiembrie 1746, reînnoit la 6 iunie 1768, se interzicea importul de carte din exteriorul arcului carpatic, iar exemplarele aflate deja în folosinţa uniţilor urmau să fie confiscate;[5] în plus, prin ordonanţa din 5 mai 1747, se stipula oprirea tuturor tipăriturilor la

---

[3] Unele dintre aceste tipografii activau ca ateliere şcolare sau ale unor instituţii. Vezi Jakó Zsigmond, ***Philobiblon transilvan***, Bucureşti, Kriterion, 1977, p. 378.

[4] Dan Simonescu, Gheorghe Buluţă, ***Scurtă istorie a cărţii româneşti***, Bucureşti, Demiurg, 1994, p. 41.

[5] Florian Dudaş, ***Vechi cărţi româneşti călătoare***, Bucureşti, Editura Sport Turism, 1987, p. 188; Ioan Marin Mălinaş, ***Sistemul învăţământului bisericesc al românilor în contextul reformelor şcolare din timpul împărătesei Maria Tereza (1740 - 1780), a împăraţilor Iosif al II-lea (1780 - 1790) şi Leopold al II-lea (1790 - 1792). Contribuţii privind relaţiile româno - austriece***, Oradea, Editura Mihai Eminescu, 1994, p. 53; Augustin Bunea, ***Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764***, Blaj, 1902, p. 357; Cornel Tatai-Baltă, Teodor Smericischi, ***Din activitatea tipografiei de la Blaj (1787 - 1821) reflectată de un material arhivistic***, în ***Apulum***, XIX, 1981, p. 240.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

frontieră.[6] Aceeaşi ordonanţă prevede, însă, şi rezolvarea acestei situaţii prin instalarea unei tipografii unite, spre a înlocui cărţile care lipsesc: „*Totuşi dispunem a se griji ca sişmaticii să nu fie lipsiţi prin aceasta de cărţile trebuincioase pentru cultul lor în localităţile unde prin mila noastră sînt toleraţi. Pentru a scoate cărţi potrivite unirii credem că este necesar a se ridica o tipografie în Transilvania, de aceea vicarul episcopesc să ia înţelegere cu teologul iezuit şi cu protectorii, unde şi cu a cui cheltuială s-ar putea ridica şi înjgheba o asemenea tipografie*."[7]

Tipografia de la Buda - scurt istoric

Decretul imperial din iunie 1768 interzicea pătrunderea cărţilor moldovene şi muntene în interiorul arcului carpatic.[8] Mai mult, activitatea tipografiei blăjene - singurul atelier care mai funcţiona - urma să fie controlată de episcop şi de teologul care îl secunda, iar din punct de vedere politic intra sub jurisdicţia Guberniului transilvănean.[9] Pentru a întări şi mai mult controlul asupra cărţilor care circulau în Transilvania, la 14 februarie 1770, Maria Tereza acordă un „*privilegium privatum*" de 20 de ani lui Iosif Kurzbech, „*cetăţean din Viena care se numea tipograf crăiesc a Răsăritului*,"[10]

---

[6] ***Ibidem***, p. 188-189. Rescriptul imperial este reluat în 18 iunie 1747: „*După cum am hotărât şi mai înainte în ce priveşte cărţile sişmaticilor, aşa şi acum pomenim prea graţios, să nu se îngăduie aducerea de cărţi sişmatice din Muntenia şi Moldova, pentru uniţi, ci dispunem ca toate cărţile asemănătoare, îndată ce vor fi sosit la frontieră, la birourile noastre vamale, să se dea părinţilor iezuiţi pentru a fi revizuite sau cenzurate în prealabil, şi numai după aceea să fie eliberate proprietarilor...*"

[7] ***Ibidem***, p. 189.

[8] Domnii din exteriorul arcului carpatic acceptă şi chiar susţin exportul de carte spre Transilvania, dar şi invers. Dat fiind însă regimul destul de strict al circulaţiei impus de Habsburgi, la 2 aprilie 1793, se va interzice şi circulaţia cărţilor dinspre Transilvania spre exteriorul Carpaţilor.

[9] Augustin Bunea, ***op. cit.***, p. 360.

[10] Vasilie Popp, ***Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor până la vremile noastre***, ediţie îngrijită de Eva Mârza şi Iacob Mârza, Cluj-Napoca, Dacia, 1995, p. 148.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

care primeşte astfel îngăduinţa de a imprima cărţi de ritual şi manuale şcolare pentru diocezele unite şi ortodoxe din imperiu, fără a ţine cont de naţionalitate şi de limbă.[11] Deşi episcopul Atanasie Rednic a încercat să se opună acestei hotărâri motivând că în acest fel tipografia de la Blaj va fi ameninţată de concurenţa Vienei, decizia imperială a rămas în vigoare, atelierul lui Kurzbech funcţionând până la moartea acestuia, la 19 decembrie 1792; presa a fost cumpărată ulterior de Ştefan Novacovici, care, în 1795, o va muta la Buda, pentru a completa atelierul din capitala ungară.

În cadrul aceleiaşi politici de protejare, şi chiar de uniformizare a informaţiilor scrise care circulau în imperiu, se înscrie şi decizia Mariei Tereza de a transforma Buda într-un centru al învăţământului universitar din imperiu şi, totodată, în principal furnizor de carte. Astfel, în anul 1777, Universitatea din Nagyszombat (Tîrnavia) - întemeiată în 1577 de episcopul catolic Telegdi Miklos - a fost transferată la Buda prin hotărâre imperială. Tipografia, care funcţiona în cadrul universităţii încă de la înfiinţarea ei a fost, firesc, mutată în capitala ungară, presa propriu-zisă fiind instalată în Casa Corvin; atelierul a fost subordonat Consiliului Locumtenenţial al Ungariei, iar conducerea a fost încredinţată directorului bibliotecii universităţii, Pray György.

În anul 1779 Maria Tereza acordă tipografiei nou instalate privilegiul de a imprima cărţile didactice necesare procesului de învăţare a diverselor minorităţi din Ungaria: sârbi, slovaci, croaţi, români etc. Treptat, mai ales după 1795, când au fost achiziţionate seturile de caractere chirilice folosite anterior la Viena de Ştefan Novacovici, la Buda se observă o diversificare a domeniilor acceptate spre publicare; pe lângă cărţile didactice, a căror imprimare era stipulată de privilegiul imperial, mai apar lucrări bisericeşti, cărţi ştiinţifice, de popularizare a ştiinţelor, literatură, gramatici, calendare etc. Astfel, încă în epocă s-a apreciat şi a fost recunoscut faptul că tipografia de la Buda a devenit una dintre cele mai productive edituri din centrul şi estul Europei, unul din principalii promotori ai ideilor iluministe. Ea a contribuit în mod hotărâtor la răspândirea acelor cunoştinţe şi informaţii

[11] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 176.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

care au permis o mai bună comunicare şi apropiere între autorităţi, elitele intelectuale şi omul de rând.[12]

În plus, din 1813, tipografia de la Buda va acorda suma de 50 de florini pe an pentru achiziţionarea unor cărţi necesare elevilor săraci. Cel care a reuşit să obţină acest ajutor este Ioan Corneli, nominalizat în postul de cenzor al tipografiei după Şincai şi, care, în calitate de director al şcolilor din Bihor, va insista şi va obţine perpetuarea în timp îndelungat a acestei susţineri financiare. Însă această activitate adiacentă a tipografiei - de a înzestra cu tipăriturile necesare atât elevii nevoiaşi, cât şi şcolile slab dotate - se va dezvolta şi se va impune după anul 1820, iar statisticile realizate pun în evidenţă faptul că depăşirea fondurilor prevăzute în acest sens devenise deja un obicei.[13]

Activitatea tipografiei de la Buda poate fi împărţită în mai multe etape, în funcţie de productivitate, de numărul titlurilor tipărite. Astfel, dacă în primii ani de funcţionare în noua locaţie se înregistrează un regres - comparativ cu activitatea desfăşurată timp de două veacuri la Nagyszombat - primul sfert din secolul al XIX-lea este considerat ca fiind perioada de

---

[12] Rolul său este bine subliniat de Iorga în ***Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 - 1821)***, vol. 2, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1969, p. 266: „*Tipografia de la Buda îmbogăţi literatura românească cu tot felul de publicaţii. Aici se tipăriră de acum înainte comunicaţiile, ordinele oficiale, legile, cărţile bisericeşti, în parte - care nu se lucrau la Blaj, în Tipografia seminarului - traducerile, lucrări originale. La Buda veniră pentru a-şi publica operele românii din Banat, la Buda se opriră pentru a-şi cumpăra cărţi nouă româneşti călătorii din Principate, la Buda începură ei, de la o vreme, a trimite manuscriptele, care li se întorceau în formă de publicaţii elegante şi îngrijite, calendarele; aici se formă ideea, se redeşteptă ideea unei biblioteci populare româneşti şi a unui ziar pentru naţiune*."

[13] Cf. Maria Berényi, ***Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea***, Giula, 2000, între anii 1817 - 1835, tipografia de la Buda a oferit 1227 de florini din care s-au cumpărat 2235 cărţi - abecedare şi aritmetici româneşti, ceasloave, psaltiri, breviare, catehisme, istorii biblice, regulamente şcolare, cărţi de economie rurală, sfaturi practice etc.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

apogeu;[14] intervalul 1825 - 1849 se dovedeşte mai puţin productiv cu cele peste 90 de titluri lansate pe piaţă. De altfel, în anii revoluţiei de la 1848 - 1849 nici nu s-au tipărit cărţi româneşti la Buda, activitatea tipografiei fiind pusă în slujba idealurilor revoluţionare: au fost imprimate din oficiu manifestele şi proclamaţiile guvernului ungar.

Prin decretul din 14 martie 1850, autorităţile austriece au abrogat mai vechiul privilegiu acordat tipografiei de către Maria Tereza. În epocă, acest fapt nu se traducea prin încetarea tipăririi materialelor destinate românilor; cărţi româneşti au continuat să apară în momentul în care se considera că erau necesare şi puteau fi valorificate şi distribuite fără concurenţă.[15]

În 1861 apare la Buda ultima tipăritură cu caractere chirilice adresată românilor,[16] după care urmează o perioadă de stagnare în activitatea tipografiei. Reluarea imprimării materialelor pentru români este în strânsă legătură cu politica promovată de regimul dualist austro-ungar, după 1867, care, reorganizând învăţământul primar pe o bază mai largă, stabileşte prin lege obligaţia tuturor minorităţilor etnice de a învăţa şi limba maghiară. În acest fel, după 1870 la tipografia de la Buda vor apărea din nou manuale didactice, tratate etc., aprobate de stat şi tipărite pe cheltuiala autorităţilor.

Cenzorii tipografiei de la Buda

Conform regulamentului de funcţionare a tipografiei - stabilit în cadrul unei întruniri convocate la Viena de către Maria Tereza, întrunire la care au luat parte episcopi greco-catolici din Transilvania şi Ungaria - cel care răspundea de buna organizare şi desfăşurare a activităţilor specifice atelierului era cenzorul; rolul său era acela de a cenzura textele care urmau să fie tipărite, pentru a evita posibilele erori, care ar fi putut reprezenta un pericol la adresa echilibrului social, politic, religios etc. Cenzorul de la Buda

[14] În intervalul amintit, anii 1813 - 1816 sunt cei mai productivi; astfel, în 1813 au fost tipărite 13 lucrări, în 1814 - 15 lucrări, în 1815 - 14 lucrări, iar în 1816 - 13 lucrări.

[15] Andrei Veress, ***Tipografia românească din Buda***, în ***Boabe de grâu***, an 3, nr. 12, decembrie 1932, p. 611.

[16] Este vorba de broşura ***Un graiu sinţeru dela un deputat român***, scrisă de Ioan Pop.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

urma să fie ales şi numit în funcţie de către Consiliul Locumtenenţial al Ungariei, pe baza recomandării unor apreciaţi cărturari şi, dată fiind importanţa acestui post pentru promovarea culturii în rândul românilor, a devenit foarte râvnit de elita noastră intelectuală, cu atât mai mult cu cât cadrul intelectual şi mediul cultural ungar le ofereau condiţii bune de lucru.

În plus, calitatea de cenzor şi corector al tipografiei budense conferea purtătorului un prestigiu deosebit în epocă şi se vorbeşte chiar în termenii care desemnează un coordonator al vieţii culturale româneşti din Ardeal. Acest aspect, deşi poate părea supraevaluat la prima vedere, este uşor de explicat şi înţeles dacă ne gândim la intelectualii români care au deţinut această funcţie - triada ardeleană Samuil Micu Clain, Gheorghe Şincai, Petru Maior, precum şi la legăturile pe care cenzorul de la Buda le cultiva cu elita intelectuală a vremii; fiind el însuşi un bărbat educat, cenzorul îşi dădea acordul privind tipărirea unor materiale, colabora strâns cu autorii acestora şi în acest fel imprima, practic, o anume direcţie în domeniul culturii scrise. De altfel, cenzorii români de la Buda au colaborat foarte bine şi cu autorităţile locale şi perioada de funcţionare a acestei tipografii a însemnat un uriaş pas înainte pentru cultura românească.

Dat fiind faptul că cenzorul în funcţiune a imprimat activităţii secţiei româneşti a tipografiei ceva din propria personalitate şi cultură, considerăm că o periodizare în funcţie de intervalul de timp în care fiecare şi-a îndeplinit atribuţiile în discuţie ar fi cea mai indicată.

De la începuturi până la 1794

Odată transferată la Buda, tipografia Universităţii a înregistrat o scădere a activităţii sale, situaţie firească dacă luăm în considerare timpul fizic necesar pentru reinstalarea teascurilor; în plus, trebuie subliniat şi faptul că abia după 1795, când sunt achiziţionate seturile de litere folosite anterior la Viena, tipografia îşi va intra total în drepturi. Deşi conform regulamentului stabilit încă din timpul Mariei Tereza responsabilitatea pentru materialele publicate urma să fie încredinţată unui cărturar român, primul care a îndeplinit funcţia de cenzor a fost Ioan Onişor, numit abia în 1794. Până în momentul numirii sale, tipografia a funcţionat, se poate spune, la capacitate redusă.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

Prima lucrare „*apărută pe seama românilor*" la Buda a fost un catehism în limba română, tipărit în anul 1780 - ***Katekiszmul csel mare ku entraebaery, si raeszpunszury: tokmit paentru envecaetura tuturora krestino - katolicsilor*** - lucrare care „*servea scopurilor aşa numitelor «şcoli naţionalnice româneşti»*." Titlul, destul de greu de pronunţat şi reţinut, este menţionat în ***Bibliografia Românească Veche***,[17] vol. 2, la poziţia 429, şi a rămas cunoscut în istoriografie sub o formă mult prescurtată - ***Catehismul mare pentru învăţătura tinerilor***.

În acelaşi an tipografia a imprimat un al doilea catehism, o variantă prescurtată a primului, tot în limba română dar cu ortografie maghiară, cunoscut drept ***Catehismul cel mic pentru învăţătura pruncilor***.[18] Andrei Veress afirmă că cele două lucrări au fost completate de un manual ajutător pentru dascăli, publicat în două părţi. Varianta lui nu este însă susţinută; nici ***BRV***, 1903 - 1944, nici ***BRV***, 2004 nu menţionează o astfel de lucrare tipărită la Buda în anii '80. Apare însă la Viena în 1785 ***Cartea trebuincioasă pentru Dascălii şcoalelor de jos româneşci neounite***, ceea ce ne îngăduie să credem că A. Veress a forţat uşor lucrurile pentru a sublinia avântul tipografiei budense în primii ani.[19]

Totodată, A. Veress afirmă că au mai fost publicate în acelaşi interval de timp - cu aproximaţie 1778 - 1794 - o carte de aritmetică, în limbile română şi germană, urmată de o gramatică românească, scrisă de „*doctorul de ochi*," profesorul Ioan Molnar, şi apoi o altă gramatică a aceluiaşi autor, în limbile română şi germană. Din nou spusele sale trebuie puse sub semnul

---

[17] Ion Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, ***Bibliografia Românească Veche: 1508 - 1830***, Bucureşti, 1903 - 1944. În continuare ***BRV***, 1903 – 1944; ***Bibliografia Românească Veche***, vol. 1 - A - C, Târgovişte, Complexul Naţional Muzeal „Curtea Domnească"; Bucureşti, CIMEC, 2004, p. 169 - 170, poz. 246. În continuare ***BRV***, 2004.

[18] Titlul complet este ***Katekizmul ku Aentraebaery, si Raeszpunszury: Tokmit paentru Aenvaecaetora Tinerilor a Krestino - Katolicsilor***. ***BRV***, 2004, vol. 1 - A - C, p. 169 - 170, poz. 247.

[19] ***BRV***, 2004, p. 151, poz. 213.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

întrebării, în condiţiile în care nici o ediţie din ***BRV*** nu menţionează astfel de tipărituri la Buda în perioada amintită. Mai mult, o gramatică va scrie Molnar abia în 1798 - ***Retorica***, depăşind astfel intervalul temporar care ne interesează. De asemenea, mai aminteşte şi tipărirea a două bucoavne, una românească, cealaltă bilingvă româno-germană care, însă, conform ***BRV***, 2004, p. 133, poz. 187, apare abia în 1797; mai menţionează şi un catehism aprobat de Sinodul din 1774, dar tipărit abia în 1793. Din nou informaţii care nu pot fi susţinute.

A. Veress ne oferă şi informaţii referitoare la preţul de vânzare a cărţilor româneşti de la Buda, informaţii pe care le publicăm la rândul nostru, fără a le comenta, lăsând loc însă unei mici îndoieli cu privire la veridicitatea lor. Astfel, suma pe care doritorii trebuiau să o plătească pentru o carte oscila între 5 şi 24 de creiţari, pentru lucrările mai mici, şi 1 florin şi 30 de creiţari, pentru gramatica lui Molnar, de exemplu.

O privire de ansamblu asupra activităţii tipografiei budense până la numirea lui Onişor este destul de dificilă. A. Veress subliniază faptul că în acest interval de timp au fost tipărite la Buda 14 titluri, dar „*nici una din aceste 14 cărţi n'a fost până acuma cunoscută în literatura română şi astfel ele formează o întregire binevenită la Bibliografia Românească Veche*."[20] Dacă ţinem seama de faptul că materialul lui Veress apare în 1932, iar editarea ***BRV*** se încheie în 1944 şi, în plus, literele A - C au fost reeditate în 2004, este exclusă totuşi varianta omisiunii parţiale a acestor titluri din lucrările de referinţă. Mai mult, A. Veress are tendinţa de a considera cărţile tipărite la Viena cu teascurile aduse ulterior în capitala ungară ca fiind lucrări ale tipografiei budense, după cum reiese din compararea datelor oferite de el şi a celor din ***BRV***.

Prin urmare, este dificil de făcut o statistică referitoare la prima etapă de activitate a tipografiei budense. Putem spune însă că, lăsând la o parte numărul exact al materialelor publicate, au predominat cele cu profil pedagogic, situaţie explicabilă dacă avem în vedere faptul că ne aflăm în plină epocă reformatoare, în anii domniei lui Iosif al II-lea.

---

[20] Andrei Veress, ***op. cit.***, p. 595.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

Ioan Onişor. 1794 - 1804

Ioan Onişor a fost primul cenzor român de la tipografia din Buda. A fost numit în funcţie în anul 1794 şi retribuit, ca şi ceilalţi colegi ai săi, de alte limbi, cu 500 de florini anual.[21] Îndeplineşte această funcţie timp de şapte ani, până în 1801, după care se hotărăşte să demisioneze.[22]

Despre activitatea sa în această calitate nu se cunosc prea multe amănunte. Spre sfârşitul mandatului său, când Ioan Molnar îndeplinea funcţia de corector, el pare întru totul supus acestuia, ceea ce-l determină pe Şincai, neliniştit de propriul său viitor, să se exprime în termeni nu foarte măgulitori la adresa lui.[23]

După demisia sa urmează o etapă destul de dificilă în activitatea tipografiei, perioadă în care, în lipsa unui cenzor oficial, corectura şi revizuirea materialelor revine într-o primă perioadă lui Ioan Molnar, apoi lui Gheorghe Şincai, el asigurând continuitatea până la numirea lui Samuil Micu şi sosirea acestuia la Buda.

Mijlocul deceniului al zecelea aduce mai multe schimbări: numirea primului cenzor român, cumpărarea literelor lui Novacovici, avântul procesului de educaţie în limbile naţionale, toate acestea acţionând asupra tipografiei budense şi sporindu-i activitatea, atât calitativ, prin folosirea unor caractere mai frumoase, cât şi cantitativ.

Pentru a răspunde mai bine nevoilor învăţământului, la tipografia de la Buda se consideră că lucrările aflate deja în circulaţie nu mai corespund în totalitate necesităţilor de moment, motiv pentru care se urmăreşte într-o primă fază reeditarea acestora în forme noi, îmbunătăţite, sau înlocuirea cu

---

[21] ***Ibidem***, p. 598.

[22] Cf. Mircea Popa, ***Andrei Veress - un bibliograf maghiar, prieten al românilor***, Vulcan, Realitatea Românească, 2006, p. 45, după moartea lui Samuil Micu, Onişor ar fi dorit să-şi reia activitatea de cenzor, însă cererea sa este trecută cu vederea de factorii de decizie.

[23] Cf. Nicolae Iorga, ***op. cit.***, vol. 2, p. 176, Şincai se teme la 25 martie 1804 dacă „*nu cumva pentru Minee are dreptul Molnar să poruncească şi regatului unguresc în profitul schismei sale*" - Molnar fiind neunit - şi în profitul „*măgarului schismatic de Onişor*."

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

materiale noi în totalitate. Astfel, prima lucrare tipărită în intervalul care ne interesează este o carte de învăţătură - ***ABC sau Bucoavnă spre folosul şcolelor niamului romanesc***, apărută în anul 1797, cu caractere latine, în limbile română şi germană.[24] Pe verso-ul paginii de titlu este reprodus privilegiul tipografiei cu semnătura Mariei Tereza, a contelui Franciscus Eszterhazy şi a lui Csató Adam, în calitate de tipograf. Este o lucrare destul de vastă, de 103 pagini şi care, datorită listelor de cuvinte româneşti, ungureşti şi germane, publicate în anexă, este considerată drept cel mai vechi dicţionar românesc.

În acelaşi sens, al susţinerii învăţământului, în anul 1798 este tipărită şi ***Retorica*** lui Ioan Molnar, o lucrare de 300 de pagini prin care autorul urmărea să ofere cititorilor „*învăţătura graiului frumos şi a vorbei împodobite, ce se iveşte acum, întâia dată în limba românească*."[25] Tot carte de învăţătură este şi ***Observaţii de limba românească***, 1799, scrisă de preotul român din Pesta, Paul Iorgovici, lucrare ce „*ridică furtuna asupra capului său*."[26] Scopul acestei unice lucrări tipărite a lui Iorgovici este de a pune în discuţie problema neologismelor adoptate în limba română şi care constituiau un subiect permanent de dispută între cei cu viziuni novatoare şi tradiţionalişti.

Anii 1799 - 1800 aduc în prim plan traducerile şi subliniază importanţa acestora pentru răspândirea ideilor moderne. Apar astfel două lucrări care ţin de cultura europeană: ***Logica*** lui Baumeister, tradusă şi tipărită de Samuil Micu la 1799 şi apoi ***Istoria universală*** a lui Millot, la 1800, în traducerea lui Ioan Molnar. În prefaţa acesteia, Molnar pune pentru prima dată în discuţie necesitatea împrumuturilor lingvistice din alte limbi, subliniind faptul că limba trebuie să se îmbogăţească pentru a servi de vehicul ideilor ştiinţifice

[24] ***BRV***, 2004, p. 133, poz. 187.

[25] Andrei Veress, ***op. cit.***, p. 595.

[26] Nicolae Iorga, ***op. cit.***, p. 242. Paul Iorgovici este acuzat pe de o parte de unguri că susţine cu prea multă convingere originea romană a neamului, iar pe de altă parte de sârbi pentru că se pronunţa pentru folosirea caracterelor latine în defavoarea celor chirilice. I se va intenta chiar un proces în urma căruia a fost închis pentru câteva săptămâni, iar notiţele de lucru i-au fost arse.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

superioare. Faptul că astfel de lucrări ale unor autori străini, sunt puse în circulaţie în mediul românesc dovedeşte deschiderea spre valorile culturii europene şi marchează totodată intrarea tipografiei budense într-o nouă etapă, superioară, de activitate.

Tot o traducere ne oferă şi Dimitrie Ţichindeal, care tipăreşte varianta românească a lucrării sârbului Dositei Obradovici, ***Sfaturile a înţelegerii celei sănătoase***, 1802, prin care urmărea să promoveze „*o operă de educaţie în scopul ridicării conştiinţei naţionale, pentru drepturi naţionale şi sociale*."[27] Va reveni şi în anii următori cu alte traduceri din lucrările lui Obradovici: 1808 - ***Adunare de lucrări moraliceşti prin Dosithei Obradovici întocmită***; 1813 - ***Îndreptări moraliceşti tinerilor foarte folositoare***; 1814 - ***Filosoficeşti şi politiceşti prin Fabule moralnice învăţături***.[28]

În ceea ce priveşte cartea bisericească din acest interval de timp, este destul de bine reprezentată; astfel, într-un singur an, 1799, sunt tipărite o ***Evanghelie*** şi o ***Culegere a mai multor rugăciuni pentru treaba pruncilor celor românesci, neuniţi, care învaţă***, ambele în limba română.

Însă cu siguranţă reprezentativă pentru această perioadă este cea editată de Molnar - ***Mineiu mare***, în 1804, în limba română, deja în anii în care, după demisia lui Onişor, Gheorghe Şincai asigura interimatul.

Istoria tipăririi acestei lucrări, precum şi modelul de inspiraţie ales nu fac decât să dovedească, o dată în plus, puternicele legături dintre românii transilvăneni şi cei din exteriorul arcului carpatic. În acţiunea sa, Ioan Molnar Piuariu a fost condus de o motivaţie simplă, dar grăitoare pentru epoca în care a trăit: „*pentru aceea cugetând eu despre numărul cel mare a Neamului meu Românesc, carele să odihneaşte în Ţările Prea Înălţatului şi Prea Sfinţitului nostru împărat şi Kraiu Franţisc al doilea, am hotărât eu îndemnat de credinţă să dau în*

---

[27] Maria Berényi, ***op. cit.***, p. 58.

[28] El este chiar acuzat în anii 1815 - 1816 că ar fi tipărit lucrările lui Obradovici sub numele său, motiv pentru care a intrat în conflict cu autorităţile sârbe, laice şi bisericeşti; în final, Ţichindeal îşi va pierde credibilitatea şi postul de director al şcolilor din Banat.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

tipar Mineiul cel mare, care este în 12 luni împărţit să se tipărească în Crăiasca Tipografie Orientalicească în Buda."[29]

Modelul de inspiraţie ales este cel al ***Mineiului*** tipărit la Râmnic prin truda lui Chesarie, înaltul ierarh ortodox, care a folosit în definitivarea materialului său versiuni mai vechi ale lui Dosoftei, ale episcopului Mitrofan de Buzău, informaţii preluate din scrierile lui Radu Greceanu, precum şi din manuscrisele episcopului Damaschin; în plus, Chesarie este considerat a fi primul cărturar român care se foloseşte în lecturile sale şi de ***Enciclopedia franceză***. Reuşeşte în acest fel să realizeze nu doar o traducere a unor texte religioase, ci să ofere o veritabilă lucrare iluministă.[30] Cu siguranţă, acest aspect a contribuit la alegerea modelului râmnicean de către Molnar care, în plus, era apropiat locurilor de la Râmnic şi prin legăturile de naştere şi prin copilăria petrecută acolo.

Molnar apelează în iniţiativa sa la sprijinul şi colaborarea lui Iosif, episcopul de Argeş, dar în acelaşi timp primeşte binecuvântarea lui Ştefan Stratimirovici, mitropolitul de Karlovitz. Lucrarea este redactată în 12 volume de dimensiuni mari, fiecare corespunzător unei luni calendaristice; condiţiile grafice în care a fost tipărită la Buda fac dovada unei bune dotări tehnice: două culori, roşu şi negru, pe coloane; în plus, au fost tipărite două variante, una pentru Transilvania şi Ungaria, şi alta pentru Ţara Românească, fiecare cu altă prefaţă.[31] Cartea a fost atât de bine primită şi căutată încât în 1805 - este adevărat, în condiţiile în care primele exemplare au fost puse în circulaţie cu multe greşeli - lucrarea a fost din nou tipărită într-o ediţie de lux, într-un singur volum.[32]

---

[29] Corina Teodor, ***Din istoria cărţii religioase româneşti: tipăriturile de la Buda***, în vol. ***Simpozion. Comunicările celui de al XII-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria***, Giula, 2003, p. 47.

[30] ***Ibidem***, p. 49.

[31] Andrei Veress, ***op. cit.***, p. 596.

[32] Ulterior, în 1810, la iniţiativa unui braşovean, Dumitru Orghidan, se reia editarea lucrării, într-un volum, achitându-se chiar un avans de 1000 de florini pentru 1000 de exemplare.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

În anul 1804 se înregistrează şi prima colaborare directă a lui Şincai cu tipografia de la Buda. El va publica aşa-numita ***Epistola ad Ioanem de Lipszky***, o scrisoare în limba latină adresată geografului maghiar Lipszky, care se ocupa în acel moment cu tipărirea unei hărţi a Transilvaniei şi căruia îi oferă explicaţii asupra ortografiei româneşti. Subliniază, de asemenea, necesitatea întrebuinţării alfabetului latin pentru scrierile profane.[33]

Gheorghe Şincai şi Samuil Micu. 1804 - 1808

În cea de a treia etapă cronologică întâlnim două personalităţi de prim rang ale culturii româneşti, ale căror destine s-au împletit strâns, atât în plan personal, cât şi în plan profesional. Dacă Samuil Micu a reuşit să ocupe în mod oficial postul de cenzor al tipografiei timp de trei ani, Şincai, mai puţin norocos şi văduvit ca în toate momentele sale grele de soartă, îl va preceda şi apoi urma pe ilustrul său prieten, asigurând astfel interimatul până la numirile legale.

Gheorghe Şincai[34] (1754 - 1816) se naşte la „*Râciul din Câmpie în comitatul Turda*"; îşi începe pregătirea şcolară la Săbed, apoi continuă la şcoala sătească de la Şamşud / Şincai, urmând ca la insistenţele fratelui său mai mare să-şi completeze studiile la Oşorhei - Târgu-Mureş,[35] Cluj şi

[33] Nicolae Iorga, ***op. cit.***, p. 235.

[34] Pentru o trecere în revistă a vieţii şi activităţii lui a se vedea Dumitru Ghişe, Pompiliu Teodor, ***Fragmentarium iluminist***, Cluj-Napoca, Dacia, 1972, cap. ***Gheorghe Şincai şi idealul luminării***, p. 100 - 178; Mircea Tomuş, ***Gheorghe Şincai***, în vol. ***Istoria literaturii române. De la Şcoala Ardeleană la Junimea***, vol. 2, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 46 - 57; Tomuş, Mircea, ***Gheorghe Şincai. Viaţa şi opera***, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965; ***Libraria. Studii şi cercetări de bibliologie***. Lucrările simpozionului naţional „Gheorghe Şincai - sub semnul istoriei" prilejuit de împlinirea a 250 de ani de la naşterea cărturarului, Târgu-Mureş, 26 - 28 februarie 2004, Târgu-Mureş, Biblioteca Judeţeană Mureş, nr. 3, 2004.

[35] Al. Papiu Ilarian, ***Viaţa, operele şi ideele lui Georgiu Şincai din Şinca. Discursulu de recepţiune de A. Papiu Ilarianu şi respunsulu de Georgiu***

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

Bistriţa. Îşi completează studiile ca bursier la Colegiul De Propaganda Fide din Roma după care, întors în ţară, va fi numit director al şcolilor româneşti din Transilvania, funcţie pe care o va îndeplini între 1782-1794.

Mereu preocupat de ridicarea culturală a poporului român, Şincai întreprinde o puternică acţiune de popularizare a cunoştinţelor ştiinţifice în rândul păturilor ţărăneşti. În acest sens, el scrie unele lucrări, a căror însemnătate nu este contestată nici astăzi: ***Povăţuire către economia de câmp***, ***Istoria naturii sau a firei***, ***Vocabulariu' ce se ţine de istoria naturii***, ***Învăţătura firească spre surparea superstiţiei norodului***, rămase în manuscris. Cu siguranţă însă, opera sa principală rămâne ***Hronica românilor şi a mai multe neamuri***, pe care nu are bucuria de a o vedea publicată, decât parţial.

Primul contact al lui Şincai în calitate de colaborator al tipografiei de la Buda s-a consumat în anul 1804; părăsind Oradea, el va ajunge în octombrie 1803 la Buda şi se stabileşte la Kovachich Márton, urmând ca în schimbul ajutorului dat în vederea organizării bibliotecii sale, „*lăudatul Kovachich*" - cum îl numeşte Iorga - să-i ofere „*casă şi masă*."[36] După demisia lui Ioan Onişor, postul de cenzor devenind vacant, Şincai îl va primi la 15 mai 1804, asigurând astfel continuitatea secţiunii româneşti a tipografiei până la numirea oficială a noului cenzor. Pentru munca sa Şincai primeşte un salariu de 1 florin pe zi, o remuneraţie îndestulătoare pentru acele vremuri patriarhale - consideră A. Veress - dar cu condiţia să facă stricte economii. Nemaiavând timpul fizic necesar pentru a se ocupa şi de problemele lui Kovachich, Şincai va părăsi la 26 iunie casa acestuia, sperând ca în afara celor două ore de corectură prevăzute zilnic, să poată lucra în folos personal.

Una dintre marile spaime ale lui Şincai era aceea de a nu fi înlăturat de noul cenzor care urma să vină şi nevoit în acest fel să „*trebuiască iarăşi pentru pâine a-şi închiria munca pe cari ar voi s-o cheltuiască numai pentru folosul naţiei.*"[37] Dintre cei trei candidaţi propuşi - Nicolae Vitéz, Ioan Corneli şi

Bariţiu în şedinţa publică a Societăţii Academice Române din 14 septembrie 1869, Bucureşti, Tipografia Naţională, 1869, p. 13.

[36] Maria Berényi, ***op. cit.***, p. 53.

[37] Nicolae Iorga, ***op. cit.***, p. 176.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

Samuil Micu - ultimul va fi numit în funcţie şi va sosi la Buda la sfârşitul anului 1804.

Samuil Micu[38] (1745 - 1806) s-a născut la Sad, fiind nepotul marelui episcop Inochentie Micu Klein, fratele tatălui său. Începe pregătirea şcolară cu unchiul său, apoi continuă la Blaj sub îndrumarea „*vlădicului Aron*" şi la Viena (din 1766). Odată terminate studiile, el petrece o scurtă perioadă de timp la Blaj, apoi se întoarce la Viena în calitate de prefect la Colegiul Sf. Barbara. După o încercare nereuşită de a părăsi călugăria, cererea nefiindu-i aprobată de guvern, el se stabileşte la Blaj, devenind, după spusele lui Şincai, timp de „vreo două decenii" sufletul vieţii literare religioase din Blaj.

Opera sa este una vastă şi dovedeşte interesul pentru domenii dintre cele mai diverse: cărţi bisericeşti, de teologie, istorie, filosofie. Însumează peste 60 de lucrări în care îşi dovedeşte capacitatea intelectuală şi dorinţa de a promova nu doar valorile româneşti, ci şi pe cele europene şi universale în sens mai larg, Micu fiind numit de Iorga „*marele traducător ardelean*." Operele sale de căpătâi s-au impus ca puncte de reper şi referinţă ale culturii româneşti: ***Biblia adecă dumnezeiasca scriptură a legii vechi şi celei noao toate***[39] (1795), ***Omiliile lui Ioan Gură de Aur***, ***Istoria bisericească pre scurt*** etc. Tot de numele său se leagă şi realizarea primei gramatici a limbii române - ***Elementa lingve daco - romanae sive valachicae*** (Viena,

---

[38] Samuil Micu beneficiază la rândul său de o prezentare completă şi complexă în Pompiliu Teodor, ***Sub semnul luminilor. Samuil Micu***, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000; Idem, ***Samuil Micu***, în vol. ***Istoria literaturii române...***, 1968, p. 37 - 46; D. Ghişe, P. Teodor, ***Fragmentarium...***, cap. ***Samuil Micu şi Filosofia wolffiană***, p. 20 - 99.

[39] Titlul complet este ***Biblia adecă dumnezeiasca scriptură a legii vechi şi a ceii noao. Toate care sau tălmăcit de pre limba elinească pre înţălesul limbii româneşti. Acum întâiu sau tipărit româneşte supt stăpânirea prea înălţatului împărat a românilor. Franţisc al doilea craiului apostolicesc mare prinţip al Ardealului. Şi cealea lalte: cu blagosloveniia Măriii sale prea luminatului şi prea sfinţitului Domnului Domn. Ioanni Bob vlădicul Făgăraşului. În Blaj, la Mitropolie. Anul de la naşterea lui Hristos 1795***, în ***BRV*** II / 595.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

1780),[40] precum şi binecunoscuta ***Istoria, lucrurile şi întâmplările românilor pe scurt*** (1806).

Samuil Micu devine cenzor la tipografia din Buda în 1804, părăsind în acest fel Blajul pentru totdeauna. Soseşte în capitala ungară la mijlocul lui noiembrie, spre bucuria lui Şincai, care îşi vede în acest fel neprimejduită activitatea la tipografie. El va înainta chiar un memoriu conducerii acesteia, prin care atrage atenţia asupra vârstei înaintate a lui Micu, insistând asupra imposibilităţii acestuia de a îndeplini în acelaşi timp funcţiile de cenzor şi revizor şi îşi oferă în continuare serviciile de corector. Consultat asupra situaţiei, noul cenzor îşi dă acordul, astfel încât pentru o scurtă perioadă de timp, cei doi corifei ai Şcolii Ardelene vor fi responsabili de buna promovare a cărţii româneşti la Buda. „*Lucrau amândoui pre întrecute şi se ajutau împrumutatu ca fraţii. Collecţiunile loru de documente şi chiaru lucrările loru erau commune, ca între amici şi omeni în adeveru eruditi.*"[41]

Samuil Micu va rămâne în funcţie până la moarte, survenită la Buda la 13 mai 1806; funeraliile sale sunt cele ale unei personalităţi de primă mărime, o ceremonie solemnă cum nu s-a mai organizat până atunci în capitala ungară. Momentul, foarte emoţionant, este relatat de Şincai în câteva rânduri sugestive, adresate lui Ioan Corneli: „*Trupul neînsufleţit a fost îngropat în ziua de 15, la ora 4 după-amiază, participând Ilustrisimul Domn Martin György, episcop de Patera, în cripta parohială romano-catolică sârbească, dar cu atâta pompă, de care budeanul de azi nu s-a învrednicit în public şi nu fără mare cinste*

[40] Samuil Micu este profund interesat şi convins de necesitatea cunoaşterii şi vorbirii unei limbi corecte, modalitatea cea mai eficientă de comunicare. Convins că „*pentru aceea zicem cuvintele ca alţii către care vorbim să ne înţeleagă*", a promovat cu insistenţă studiul limbii, erijându-se într-un veritabil deschizător de drumuri în ceea ce priveşte orientarea Şcolii Ardelene spre o mişcare în favoarea cunoaşterii gramaticii româneşti. Vezi în acest sens Pompiliu Teodor, ***Sub semnul luminilor...*** , cap. ***Limba şi idealul luminării***, p. 153 - 163.

[41] Al. Papiu Ilarian, ***op. cit.***, p. 23.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

a întregii noastre naţiuni, fiindcă aşa ceva altui greco-catolic aici la Buda până acum nu s-a făcut."[42]

Odată cu moartea lui Samuil Micu reîncepe concurenţa pentru postul de cenzor. Tipografia recurge din nou la Şincai şi într-o scrisoare datată 20 septembrie 1804, adresată căpitanului Lipsky, el semnează „*actualis corrector Typi Valachici penes R. Typographiam Universitatis Pestanae*."[43] Acesta va asigura interimatul, cu toate că cei de la conducere nu erau foarte mulţumiţi de prestaţia sa. Deşi avea doar 52 de ani, Şincai era considerat înaintat în vârstă - „*ob aetatem iam provectiorem*" - şi cu vederea slăbită; prin urmare, îi scapă „*minores tipi errores*" care păgubesc material şi moral tipografia.[44]

Pe lângă problemele legate de succesiune, mai exista şi pericolul desfiinţării postului de corector, deţinut de Şincai, în condiţiile în care direcţiunea tipografiei, în încercarea de a restrânge cheltuielile, dorea să concentreze cele două posturi - cenzor şi corector - în unul singur. Fără ca Şincai să fie informat, Consiliul Locumtenenţial al Ungariei chiar a solicitat capitlului de la Oradea unele propuneri, care vizau însă doar un singur post, cel de cenzor. Moartea lui Ignatie Darabant - protectorul lui Şincai - în 1805, faptul că Ioan Corneli şi-a pierdut funcţia de inspector şcolar în 1806 şi implicit influenţa, au contribuit hotărâtor la mersul evenimentelor. La sfârşitul lui septembrie 1806, capitlul de la Oradea va înainta trei propuneri: Ioan Corneli, Petru Maior şi Gheorghe Şincai. Convins că nu are nici o şansă în cursa pentru numirea oficială, Şincai va profita de invitaţia repetată a conţilor Vass şi va părăsi Buda la cumpăna dintre anii 1808 - 1809.

Deşi ajunge la Buda la mijlocul lui noiembrie 1804, Samuil Micu îşi începe activitatea propriu-zisă de cenzor abia în 1805 şi îşi va îndeplini atribuţiile timp de un an şi jumătate, până în mai 1806, când se stinge din

---

[42] Constantin Mălinaş, ***Contribuţii la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli (1762 - 1848)***, Oradea, Biblioteca Judeţeană „Gheorghe Şincai" Bihor, 2003, p. 31.

[43] Al. Papiu Ilarian, ***op. cit.***, p. 22.

[44] Iosif Pervain, Maria Protase, ***Numirea lui Petru Maior în funcţia de cenzor şi corector la tipografia de la Buda***, în ***Studia Universitatis Babeş - Bolyai***. Series ***Philologia***, fasciculus 1, 1970, p. 23.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

viaţă. Intervalul 1804 - 1808 stă de altfel atât sub semnul şi influenţa sa, cât şi a lui Şincai, în condiţiile în care cei doi cărturari colaborează îndeaproape la bunul mers al tipografiei. De aceea, este destul de dificil de spus dacă o lucrare oarecare a apărut prin grija unuia sau altuia, date fiind împrejurările. Mai mult, Şincai continuă, după moartea lui Micu, proiecte începute anterior, astfel încât meritul le aparţine în egală măsură.

Prezenţa celor doi corifei la tipografie marchează în primul rând o sporire cantitativă a materialelor publicate. În conformitate cu datele la care am avut acces, dacă în perioadele anterioare cel mai productiv an a fost 1799, cu patru lucrări tipărite, în anul 1805 apar la Buda 5 cărţi. În anii următori numărul lor creşte, astfel încât situaţia se prezintă în felul următor: 1806 - 10 lucrări; 1807 - 6 lucrări; 1808 - 7 lucrări.

Anul 1805 stă, fără îndoială, sub semnul lui Şincai, el fiind direct răspunzător de scrierea propriu-zisă a două din cele cinci cărţi apărute la tipografia budensă: ***Elementa lingve***[45] şi ***Onomasticon***. În ceea ce priveşte prima lucrare, suntem deja la a doua sa ediţie, prima fiind semnată doar de Samuil Micu şi publicată la Viena în 1780; prefaţa acesteia este semnată de Şincai, o frumoasă elogiere, în fapt, a prietenului său: „*însemnate mărturii le-a cules, în parte, prea-învăţatul Samuil Clain...*”[46] În timpul colaborării celor doi la tipografia de la Buda, au hotărât reeditarea lucrării, însă doar sub semnătura lui Şincai. Odată apărută însă, lucrarea nu a stârnit interesul aşteptat, Ioan Corneli, în ciuda prieteniei care îl lega de cei doi autori, neputându-se abţine să nu-i recunoască lipsurile.[47]

---

[45] Titlul complet este ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae emendata, facilitata, et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay de Eadem, AA. LL. Philosophiae, et SS. Theologiae doctorem, scholarum nationalium valachicarum in Magno Transylnaniae Principatu primum, atque emeritum directorem, nunc penes regiam Universitatis Pestanae typographiam typi correctorem. Budae typis regiae Universitatis Pestanae, 1805. BRV*** II / 687.

[46] Nicolae Iorga, ***op. cit.***, p. 150.

[47] ***Ibidem***, p. 177.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

Redactată după modele din epocă şi având la bază sugestiile gramaticii lui Georgius Nagy, ***Elementa***[48]**...** reflectă orientarea spre studiul limbilor naţionale şi se înscrie în mişcarea gramatică a Şcolii Ardelene, chemată să consolideze ideea originii latine a limbii şi poporului român.[49] Scopul său declarat - după cum afirmă Gheorghe Şincai, semnatarul prefeţei - este acela de „*a servi utilitatei publice şi să împlinim dorinţele alumnilor romîni din Colegiul grecesc de la Sf. Barbara, cari, precum sunt foarte amatori de erudiţie, nu numai de mult au cerut de la noi să editǎm acest opuscul, ci în multe ne-au şi ajutat*."[50] Totodată, este o lucrare utilă celor care ar putea avea legături comerciale cu românii sau celor care călătoresc în zonele locuite de aceştia.[51]

Cea de a doua lucrare în discuţie, ***Onomasticon***, se înscrie în preocupările literare ale lui Şincai; cuprinde o poezie scrisă în limba română, cu caractere latine şi în 1805 a fost oferită de tipografie palatinului Iosif.[52]

Anul 1806 aduce cu siguranţă una dintre cele mai semnificative inovaţii în activitatea tipografiei; este anul în care îşi începe apariţia calendarul, o publicaţie periodică anuală, adresată tuturor românilor. Importanţa acestor calendare constă în utilitatea lor practică, fiind mijloace de informare şi educare. „*Aici găsea negustorul român lista bâlciurilor, târgurilor din Ungaria, Transilvania, Banat, Austria şi din alte regiuni*."[53] Calendarele se constituie totodată în promotoare ale ideilor naţionale, puse

---

[48] În colecţiile Bibliotecii Judeţene Mureş se păstrează două exemplare din această lucrare: o ediţie de la Viena, din 1780, şi una de la Buda, din 1805. Ambele fac parte din fondul de carte veche al bibliotecii şi se păstrează într-o stare foarte bună. Păstrează şi unele însemnări de proprietate şi a fost parţial posibilă refacerea drumului parcurs până la achiziţionarea lor de către Biblioteca Judeţeană Mureş.

[49] ***Ibidem***, p. 157. Vezi în acest sens şi Samuil Micu, Gheorghe Şincai, ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae***. Studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Dacia, 1980.

[50] ***Ibidem***, p. 105.

[51] Grigore Ploeşteanu, ***Gheorghe Şincai, 225 de ani de la naştere***, în ***Vatra***, an 9, nr. 2, 20 februarie 1979, p. 9.

[52] Andrei Veress, ***op. cit.***, p. 601.

[53] Maria Berényi, ***op. cit.***, p. 66.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

în circulaţie de Şcoala Ardeleană şi, nu în ultimul rând, contribuie decisiv la dezvoltarea limbii române.

Într-o primă etapă, calendarele budense au rolul de a asigura transmiterea ideilor elitei intelectuale româneşti; astfel, sunt publicate fragmente din ***Istoria, lucrurile şi întâmplările românilor***, lucrarea de căpetenie a lui Samuil Micu, precum şi din ***Hronica românilor***, Şincai trebuind să se mulţumească doar cu atât, lucrarea sa văzând lumina tiparului mult mai târziu. Totodată, calendarele din primii ani mai cuprind şi informaţii ce ţin de diferite alte domenii: cronologie şi genealogie, astronomie şi literatură, precum şi informaţii referitoare la calendarul bisericesc. De menţionat faptul că, odată lansat, calendarul de la Buda a devenit prima publicaţie românească ce apărea la începutul fiecărui an.

Tot în 1806 tipăreşte Samuil Micu şi ***Prospect pentru dicţionarul latin-român-german-unguresc***, în patru limbi, după ce, în calitate de cenzor, a respins manuscrisul dicţionarului înaintat tipografiei de către Ştefan Crişan Körösi. Micu l-a considerat nepotrivit pentru uzul tineretului, motiv pentru care l-a respins şi a oferit în schimb propria variantă, argumentând că este mai bine realizată şi că va fi mai bine privită în toate provinciile româneşti.

În 1807 numărul cărţilor scade la şase, dar ar fi destul de dificil de spus cum se explică această evoluţie; cu siguranţă însă, într-o oarecare măsură, faptul se datorează discuţiilor şi „negocierilor" pentru ocuparea postului de cenzor, rămas vacant prin moartea lui Micu. În plus, Şincai, cel care asigura interimatul, era interesat de propriul viitor, iar Ioan Corneli oscila între postul de la Buda şi situaţia care i se oferea la Oradea.

În pofida acestei situaţii confuze, se continuă proiectele începute de Micu şi astfel în ***Calendarul*** pe anul 1807 sunt tipărite noi fragmente din lucrarea sa, ***Istoria, lucrurile...*** Cartea religioasă este reprezentată în primul rând de un ***Acatist***, iar în ceea ce priveşte traducerile întâlnim din nou numele lui Obradovici, ca autor al unei lucrări destinate unor activităţi mai practice, respectiv din domeniul economiei.

Din 1807 datează şi o informaţie referitoare la relaţia stabilită între cenzor şi autor; astfel, Nicolae Horga - Popovici, preot în Seleuş, trimite la tipografie prima sa lucrare - ***Oglindă arătată omului înţelept*** - însoţită de

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

5 florini pentru cenzor. Era, prin urmare, recunoscut faptul că frumuseţea cărţilor depindea în mare măsură de cel care se ocupa de revizia şi corectura materialului. Este, de altfel, o practică frecventă în anii următori; A. Veress ne oferă exemplul lui Eufrosin Poteca, pe a cărui carte apărută în 1818 - ***Cunoştinţa de Dumnezeu*** - se aduc mulţumiri editorului Zaharia Carcalechi; alt exemplu este cel al lui Petru Maior, care, în 1820, primeşte 500 de florini pentru corectura ***Lexiconului***, cu precizarea că în anul următor va mai primi 100 de florini.[54]

Anul 1808 nu aduce schimbări majore şi nici una dintre lucrările publicate nu se impune prin subiectul abordat, prezentare grafică sau contextul publicării. Cu alte cuvinte, se înregistrează o stagnare, atât calitativă, cât şi cantitativă. Este însă perioada de linişte, anterioară numirii lui Petru Maior în funcţia de cenzor, când tipografia budensă va cunoaşte apogeul activităţii sale.

Conform datelor la care am avut acces, în intervalul cuprins între 1777 - momentul înfiinţării atelierului tipografic - şi 1808, au fost tipărite la tipografia budensă 43 de lucrări, din care: 23 cărţi de învăţătură şi povăţuire (53,50 %); 12 cărţi cu conţinut religios (27,90 %); 2 lucrări de istorie (4,65 %); 6 lucrări care se pot include la categoria diverse (13,95 %). Procentele subliniază foarte clar tendinţa de laicizare a tipăriturilor şi de punere a tiparului în subordinea interesului culturii naţionale. Faptul că domeniul cărţilor de învăţătură este cel mai bine reprezentat este în concordanţă cu programul iluminist de dezvoltare a educaţiei în limbile naţionale.

Din punct de vedere al limbii de publicare, situaţia este firesc în favoarea limbii române; astfel, au fost publicate 36 lucrări în limba română (83,74 %); 3 în limba latină (6,97 %); 1 în limba greacă (2,32 %); 2 în limbile română şi germană (4,65 %); 1 în limbile română, maghiară, germană şi latină (2,32 %).

La o analiză de suprafaţă a activităţii tipografice budense în acest interval de trei decenii, concluzia poate fi una negativă: 31 de ani şi doar 43 de cărţi tipărite, în condiţiile în care ***Bibliografia Românească Veche*** menţionează doar 2 din cele 14 lucrări amintite de A. Veress. Se poate

[54] Andrei Veress, ***op. cit.***, p. 607.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

presupune că este o etapă destul de ştearsă din punct de vedere cantitativ: mai puţin de 1,5 cărţi pe an. Însă, pentru a înţelege mai bine acest rezultat, puțin satisfăcător, mai ales dacă facem o comparaţie cu intervalul 1813-1816, când s-au tipărit 55 de cărţi, trebuie să ţinem seama de contextul în care s-a desfăşurat activitatea tipografiei: este perioada transferării materialului tipografic la Buda şi instalarea în noua locaţie, ceea ce a necesitat cu siguranţă destul de mult timp; este perioada de reînnoire a materialului tipografic când, la 1795, se cumpără literele folosite anterior la Viena; este perioada în care tipografia a început să funcţioneze fără o coordonare clară, autoritară, în condiţiile în care primul cenzor oficial este numit abia în 1794; este perioada în care intervalul de timp dintre doi cenzori numiţi oficial este destul de îndelungat, cel care asigură interimatul fiind de fiecare dată Gheorghe Şincai. În mod firesc, mai ales dacă ţinem seama şi de faptul că arta tipografică este în plină transformare - suntem abia la cumpăna secolelor XVIII - XIX - activitatea tipografiei de la Buda ne apare într-o cu totul altă lumină.

Este adevărat că în perioada imediat următoare lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, în timpul cenzoratului lui Petru Maior, tipografia va cunoaşte o activitate fără precedent, dar nu ar fi fost posibilă o asemenea performanţă fără cele trei decenii de pregătire, atât a calităţii materialelor publicate, cât şi a acelei categorii de intelectuali care să absoarbă informaţiile transmise.

Că tipografia budensă a contribuit decisiv la promovarea ideilor iluministe, la consolidarea legăturilor dintre provinciile româneşti o demonstrează larga circulaţie a tipăriturilor pe întregul teritoriu locuit de români. Deşi a fost gândită pentru scopuri mult mai practice - adică pentru a asigura cărţile necesare studiului în diferitele limbi vorbite în imperiul Habsburgic - în final tipografia s-a transformat într-un focar de cultură şi civilizaţie pentru români, stabilind etalonul cultural al dezvoltării pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

ANEXĂ

LISTA CĂRŢILOR ROMÂNEŞTI TIPĂRITE LA BUDA 1777 - 1808

1780 - ***Catehismul cel mic pentru învăţătura pruncilor*** (lb. rom.)
1780 - ***Catehismul mare pentru învăţătura tinerilor*** (lb. rom.)
1796 - Constantin Caraioan, Polyzois Kontos, ***Comoara gramaticii***, 2 vol. (lb. greacă)
1797 - ***ABC sau Bucoavnă spre folosul Şcolilor niamului românesc*** (lb. rom., germ.)
1798 - ***Ducere de mână către cinste*** (lb. rom., germ.)
1798 - Ioan Molnar, ***Retorica adecă învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvântări*** (lb. rom.)
1799 - C. Baumeister, ***Loghica*** (trad. de Samuil Micu) (lb. rom.)
1799 - ***Culegere a multor rugăciuni: treaba pruncilor celor rumânesci, neuniţi, care învaţă*** (lb. rom.)
1799 - ***Evanghelie*** (lb. rom.)
1799 - Paul Iorgovici, ***Observaţii de limba românească*** (lb. rom.)
1800 - ***Cântecul celui ce boleaşte de dragoste*** (lb. rom.)
1800 - Millot, ***Istorie universală adică de obşte*** (trad. Ioan Molnar) (lb. rom.)
1801 - ***Poveczuire szau ducsere de maené kétré csinszte si direptáte*** (lb. rom.)
1802 - Dositei Obradovici, ***Sfaturile a înţelegerii celei sănătoase*** (trad. D. Ţichindeal) (lb. rom.)
1802 - ***Psaltire*** (lb. rom.)
1804 - Gh. Şincai, ***Epistola ad Ioanem de Lipszky*** (lb. lat.)
1804 - ***Mineiu mare*** (lb. rom.)
1805 - Gh. Şincai, ***Elementa lingve daco-romanae*** (lb. lat.)
1805 - Gr. Obradovici, ***Aritmetica*** (lb. rom.)
1805 - ***Mineiu mare***, I - XII (lb. rom.)

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

1805 - ***Onomasticon ... principis Iosif*** (lb. rom.)
1806 - ***Adplausus Samueli Vulkan*** (lb. lat.)
1806 - ***Calendar*** (lb. rom.)
1806 - ***Datorinţele supuşilor cătră monarhul lor*** (lb. rom.)
1806 - Gh. Şincai, ***Povăţuire către economia de câmp*** (lb. rom.)
1806 - ***Istoria bibliceasc*ă (lb. rom.)
1806 - ***Învăţătură creştinească*** (lb. rom.)
1806 - ***Povăţuire către aritmetică*** (lb. rom.)
1806 - ***Regulele şcolaşticeşti*** (lb. rom.)
1806 - Samuil Micu Clain, ***Istoria, lucrurile şi întâmplările românilor pe scurt*** (lb. rom.)
1806 - Samuil Micu Clain, ***Prospect pentru dicţionarul latin-român-german-unguresc*** (lb. rom., lat., magh., germ.)
1807 - ***Acatist*** (lb. rom.)
1807 - ***Calendar*** (lb. rom.)
1807 - ***Carte de mână pentru economie*** (trad. Gr. Obradovici) (lb. rom.)
1807 - ***Mineu pe luna martie*** (lb. rom.)
1807 - N. Horga-Popovici, ***Oglindă arătată omului înţelept*** (lb. rom.)
1807 - ***Polustav*** (lb. rom.)
1808 - ***Adunare de lucrări moraliceşti prin Dositei Obradovici întocmită*** (trad. D. Ţichindeal) (lb. rom.)
1808 - ***Bucoavnă*** (lb. rom.)
1808 - ***Calendar*** (lb. rom.)
1808 - ***Epitomul sau scurte arătări pentru Sf. Beserică*** (trad. D. Ţichindeal) (lb. rom.)
1808 - ***Legi pentru graniţa militărească*** (lb. rom.)
1808 - ***Psaltire*** (lb. rom.)

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)

The Activity of Romanian Typography of Buda From its Beginnings up to Petru Maior' s Censorship

Abstract

The typography from Buda was founded in 1777, during Maria Tereza' s reign, by transfering the typographic materials from the University of Tîrnavia. Its instruments were improved during time in different ways: buying the already known letters used by Ştefan Novacovici at Vienna, în 1795; making its own materials, by engaging letter makers etc.

The rules of functioning were established in 1779; according to them, the new typography' s role was to assure the necessary writings for a better national learning. In order to guarantee the best quality of the writings that were about to be published, an educated and honest man was going to check every material send for publication.

The study is going to deal with the activity of the typography from Buda, more precisely its Romanian section, and its cultural influence upon Romanian cultural and social development. Thus, its goal is to reveal the typographic activity of Buda between 1777 and 1808.

The three decades were divided, according to the man that took care and made the revision of Romanian books; thus, we could identify three stages: from the beginnings to 1794; the age of Ioan Onişor (1794 - 1804); the age of Gheorghe Şincai and Samuil Micu (1804 - 1808).

We have identified 43 books printed at Buda, according to ***Bibliografia Românească Veche***, the first edition as well as the second, and to some other studies; the domains they represent are quite various: learning books 23 (53,50 %); religious books 12 (27,90 %); history books 2 (4,65 %); other subjects 6 (13,95 %).

The results of typographic activity of Buda are relevant for Romanian cultural and social development. The books printed at Buda, that became one of the most important European cultural centers, made the connections between the Romanians all over the Danubian space and also contributed to the evolution and spreading of enlightenment ideals.

BDD-A19350 © 2006 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:24 UTC)